

и видици. Али не да је пригрли по једном пролазном и површном покрету срца, већ са пуном свешћу о неопходности свога духовног препорода, од којег му зависи опстанак и будућност. Такође, са пуном вољом да у своме препорађању истраје.

Побожност, скромност и родољубивост треба да се врате у српске домове. При томе, једна истина треба да је стално будна у нашој свести, а то је да нема морала без нације, ни нације без једне цркве. Од најдаљих дана прошлости па до најновијих дана садашњости искуство свих народа је освештало ову истину.

Немогуће је са мало речи обухватити сав значај унутрашњег препорода српскога народа, прво за његову егзистенцију уопште, а затим и за његову даљу историску мисију како на словенском југу тако и у широј словенској и општечовечанској заједници. Но желим да се задржим на једном спољашњем, видном знаку воље за овим унутрашњим препородом. Мислим на храм Светог Саве, који је већ у грађењу у Београду, на Савинцу.

Свети Сава, а са њим и целокупна духовна историја српскога народа, дуго је чекао на један достојан и симболичан споменик. Хвала Богу, он је најзад почео да се подиже. Али је важно схватити данашњи значај овога споменика за наш народ, како би се његово даље изграђивање саобразило нашим данашњим моралним потребама и дужностима.

Тешко је предвидети све будуће форме религиозне функције Светосавске Цркве, која се увек

прилагођавала животним и духовним потребама српскога народа. Јер је тешко предвидети све наше будуће потребе. Али као што филозофски и практички у животу човека духовне потребе узимају све више места, тако ће и Светосавски Храм на Савинцу бити све значајнија духовна жижа у животу српскога народа, доклегод се он животно и духовно буде пењао и трајао. Зато овај храм треба да буде и величанствен и велелепан. Али зато треба да га подигне цео српски народ. Кад то кажем, мислим и на „двадесетпетпарац“ сиромашне удовице.

Треба омогућити да сваки принесе свој удео, макар то било само зрно песка. И да му се то запише. Не на плоче, које ће да покваре унутрашњу лепоту храма, и да тако ослабе једну од његових духовних моћи. Већ за једну величанствену споменицу, која би истовремено била и споменик једноме препородитељском прегнућу. Да се запише данас, сутра и прекосутра, свакоме на своју страну, када будемо доносили.

Поред неких имена стојаће можда само динар, или десет динара, или сто динара. **АЛИ ПОРЕД НЕКИХ ИМЕНА ТРЕБА ДА СТОЈЕ МНОГЕ ХИЉАДЕ.** Поред свега тога што не треба да заборавимо ни друге наше храмове, школе, болнице и друге наше националне, културне, хигијенске и каритативне установе.

Ако нас заиста понесе племенити вихор препорода.

Предраг Каралић

Изравнања

Готови смо тврдити да човек, уопште узевши, своје страдање цени тежим него туђе. То је брз и непроверен суд. Свој бол ценимо оноликим колико он боли нас и нашу осетљивост. Машта при том не игра скоро никакву улогу, јер је пуна реалност у нама, а не на размаку. Друго је кад замишљамо како бисмо трпели оно што је засада ван нас, а што сматрамо несрећом или страдањем. У таквом случају машта живо ради, и увеличава. Увеличавање нам постаје јасно ако нас снађе оно чега смо се ужасавали; (н.пр. сиромаштво, осакаћење несрећним случајем); или кад нас снађе оно што снаћи мора; (болест, старост). Стварна наша страдања, макако велика, знатно се разликују од онога што смо маштом замишљали. Нити се луди, нити се умире. Основа живота се љуља, делимично руши, али се после опет успоставља. Тачно као висови, провалије, и воде, после земљотреса. И човек је, са својим нагонима, страстима, и вољом, пун висова и провалија, и може се преслагати, и са истим елементима постајати друго, некада и боље и лепше од ранијег.

Због размака, и непознавања ни узрока ни последица, велика је наша машта кад замишљамо шта трпи неки други страдалан човек, било телом било душом. Право стање тога другог непознато нам је чак и онда ако трпи оно што смо ми трпели некада, или баш и оно што трпимо истовремено с њим. Јер нема два истоветна удараца, ни

два истоветна реаговања на ударац. Ако не друкчије, увеличавамо туђе страдање тиме што га више изолујемо од олакшања и изравнања, него своје. Чинимо тако и из урођене себичности, из самољубља и сујете, јер своју опрезност и памет, па и срећу, подижемо у вредности више него туђе такве особине.

Увеличавамо маштом не само појединачна страдања појединих класа, и суму страдања у свету. Општа историја нам износи примере великих друштвених покрета насталих због нетачног цењења општих страдања. Историја књижевности нам износи примере литерарних епоха врло жестоких праваца, опет због увеличаног мерења људског страдања. Људи, они људи који су инспирисали друштвени покрет, или дух у књижевности, испуњавају се горчином и мржњом и роптањем на Бога много више по машти него по мери страдања свога и општег. Не желимо обарати, ни потцењивати ни количину ни разноврсност људских страдања. Желимо само потсетити да страдање није само надодавање на живот нечега што је животу потпуно страно и разорно, него је и увођење у живот и материју нашу таквих елемената који могу да уђу у однос и изравнање са нашим материјалним и духовним егзистовањем. Та изравнања су бескрај комбинација и могућности, и чине засебну велику науку у којој се садрже све науке о материји и сва учења о духу. Да потсетимо, што се материје тиче,

У истој и
страдања
Истор. чини
12.7/8

да једна иста материја егзистује и остварује чињенице у сунцу, са четрдесет милиона степени; у земљи, са неком десетином хиљада степени; а у човеку са неколико десетина степени. А што се тиче духа, потсећамо да исте школе сврши, и исто занимање обавља понекад човек слеп, глув, и нем, као и онај са здравим и комплетним чулима. Посматрајући и пратећи лично у себи читав свет изравнања, Достојевски је створио сву своју огромну и разноврсну књижевност. Увеличавао је, наравно, и он страдања људска, али и кад се то одбије, остају примери и документи неоцењиви, остају истине које, знамо, хране и науку и уметност. Ради примера, нећемо се позивати на текст Достојевскога из романа, него на текст из његова дневника, вођеног на основи личног живота и искуства док је издржавао робију у Сибиру. Он је вишео тамо изравнања под најтежим условима живота, на најгорем материјалу људском. Дивио се Достојевски посматрајући како су разбојници гласно и од своје побуде понављали за свештеником речи: „Прими ме, Господе, као разбојника“; и затим, што и јесте главно, како су по читав дан, и по више дана, држали се, разговарали, забављали се и радили као људи с којих је пао сав терет, који не страдају, који су некако нормално ту и на том послу.

Шта је изравнање? Није то врста материјалног прераспоређења човекова, испремештај његових отпорних места према невољи која се у њега уселила. Изравнање у страдалноме спиритуалног је карактера, нарочито у моменту настајања. За момент, у човеку се дели дух од тела, и човек чини један избор при којем га води и помаже неко тајанство, нешто меко и милостиво, што без икаквог ауторитета придобија страдалника да изабере мирно очекивање изравнања неке врсте. Касније, изравнање узима и материјални карактер, јер остаје као функција у целом животу и раду човека. То је оно што прост народ лепо каже: Патња га изменила, патња га озарила. Гледате некога страдалника и видите: умањен је, и изгубио је, по свима рачунима овога света; крњ је и разбијен; али уједно не можете не видети да се тај човек може гледати и с ове, и с оне стране, са стране где стојимо ми и са стране где стоји он. Нама с ове стране, није лако гледати страдалног како треба, с његове стране. Али ако смо проникливи и осетљиви, искусићемо да страдалник гледа нас с оне стране као неко ко је тамо прошао кроз тесна врата, и живи на неком спрату, у полземљу или у надземљу, али свакако на спрату који је само његов. Из његових се очију чита да он бар једну ствар боље зна него ми: зна да ми са страхом гледамо његов живот, а он без страха живи тај живот. Ми мислимо да су код њега тело и душа завазла се раздвојили, и да оно непогођено од невоље, не помаже погођено. А стварно, душа и тело везали се код њега јачим везама но икад, и до саме смрти оно што је остало поштеђено даје се ономе што страда. Лукерја Тургеневљева — и овде не наводимо роман, него дневник писца — Лукерја, тешко болесна, чим остане сама, пева. Раније, певање у њој било је раскошни додатак њеној младости и веселости. Сад, то је постала функција изравнања: то је одмор, уједно доказ живота, уједно мала амбиција, уједно уметничко занимање у слушању и оцењивању гласа и лепоте израза.

Ми никада не можемо знати шта све у телу или души страдалнога остаје неповучено у страдање, и у какве нове односе то ступа са оштећеним областима живота и личности. А ако би баш и све било повучено, не знамо колико је у страдалном оне вере и филозофије у којима се чува у човеку макар зрно иманентног божанског елемента. Може то бити и једноставна народна обичајна филозофија. Познавали смо малог чиновника који је много страдао од рођака и од другова, али који је са достојанством трпео, оснивајући свој морал, и васпитни систем за своју децу, на простионардној речи: Види Бог опачину кроз дебелу облачину. Чим то изрекне, он се смири. Тврдио је да се њему губитци и невоље доста брзо изједначују нечим на другој страни, и да он ударце дочекује стрпљиво, јер они и нехотице утичу на добар свршетак нечег дотле неизвесног. „Није то да ми нешто падне кроз прозор; него се и ја, и жена, и деца одједаред досетимо како нешто да довршимо или изведемо. Као да нам израсту још по две руке, тако се провреднимо; или као да се дан продужи, тако много свршимо и не уморимо се; или злотвора постидимо; или одједаред пријатеља нађемо. И добро смо расположени: чини нам се да смо нашли нешто што је Бог у шали био сакрио од нас“.

Наравно да изравнања долазе само у случају великих страдања, оних која су дошла да остану дуго, или до гроба. Дакле у случајевима кад цео живот, па чак и биће морају да се преуреди. Има људи који се у невољи прозле, уђу у гњев и мржњу, постану безбожници, развију у себи једну свирепу машту која их цепа и раскида, што је ново зло и страдање. Па и њима дође изравнање; наравно онакво каквome су сами пошли: предаду се некој обесној навици, или каквом пороку, траже и нађу стање у којем туга и трагедија не могу опстојати. Али је чешћи и човечнији случај да људи у страдање пројцирају што најбоље знају и имају. Страдање се на тај начин раздели у низ проблема, у појединачна ограничења и ускраћења, и онда је лакше носити их, јер се лакше види како бар нека од тих страдалања воде у нестрадање, и нека од зала могу значити пут ка добру. Чим се страдање раздели у разна значења и односе, пада у човеку гњев, најбесмисленије стање од свих стања у човеку, и стање инфериорно и према најтежем страдалном стању, човек се већ одбацио у правцу надмоћи над страдањем, а ту друго нема до изравнања, некада праве победе. Човек пре свега мирно призна страдање. Пошто га је признао, почне га упознавати: упознавање воли у разне односе, а разни и нови односи у преображење. То преображење значи да ранија, такозвана нормална појава наша престане важити као једина. Она се постепено и заборавља; нове чињенице су полазна тачке за нова гледишта, нова осећања, нова цењења. Негде окрњен, али негде зановљен, човек се уравнотежава и изравњује, почне волети нове нагоне и нова расположења. Пронађе, да под свима околностима има смисла што се родио, јер у свима стањима има човек посла на свету. Друкчији човек почне сасвим друкчије утицати на људе, животиње, и на мртв материјал под рукама. Бива да га људи, животиње, и материјал који обрађује, боље разумевају и слушају него раније. То је потребно и неизмерно искуство. То је момент кад стра-

дални јасно раздвоји страдање од зла, види разлику, види да у злу има мрака и празнине, а у страдању има могућности за живот угодан себи, људма и стварима.

Пуно је тајанствености у томе како се кроз страдање откривају изравнања, нове могућности и способности. Када су потпуно осиромашили, отац и син се помирили, разумели, остали заједно у ~~те-
нским приликама~~ до краја живота. Не из узајамне сентименталне потресености, него су им се изравнања ванредно допуњавала, и они осетише да су заједница више него икада. Познато је у рату многогоструко забележено искуство да пас тачно разликује глас већег или мањег страдања човека и коња, и у тачном смислу чини избор куда ће поћи ~~сам~~, ~~или~~ повући некога. Али је свакако најзанимљивије како „мртав“ материјал за обраду испољује друге и друге стране своје природе према томе које чуло човечје га прати и цени при обради; и како човек који је изгубио једно чуло, не само да за тај губитак добије изравнање у смислу телесном, него доживи изравнање духовно у смислу радости што према свом материјалу уђе у нов однос, и тако у нове фазе рада и стварања. Један признат столар из нашега града почео је да губи вид. Постепено се свет затирао пред њим. Видео је само до извесне линије у даљину, и само до извесног степена особине предмета. Па се и то, и толико, скраћивало и сужавало. Затим је светлост почела да мучи око. Разбијала се, и ужасан је напор био да се кроз тај титрави елеменат гледа, и све је већи био бол очију при том. Посматрали смо како се човек у свему мења. Све се виши мучи, а све се мање тужи. Ако га неко нарочито запита, скоро му није право што други задире у нешто што не зна, и што, најзад, још није ни свршено. Одговарао је мирно: „Још видим белу лепу ~~дрво~~, радим, још сам способан и човек“. Сви смо стрепели очекујући да ~~се~~ ~~сврши~~. Мајстору су глава и врат све ниже повијени; мучно их закреће подешавајући однос између очију, светлости и даске. Па тек зајмури; лице се тад опусти као тешко уморан човек кад падне на одмор. Једнога дана мајстор престаде радити, а ћутање његово одаваше очај и несрећу. Па се онда вид сам од себе нешто мало поправи, односно врати на оно стање кад је столар још радио. Опет започе рендисање, тестерење и приглављивање делова. Али, гле, мајстор ради и држи очи затворене, ~~одмара се~~, не гледа иако још види. А руке се крећу некако друкчије него пре, као да су сад на њима и очи. Почео нов живот, нов рад рукама које сасвим друкчије пипају откад и виде. „Зашто не отворите очи, мајсторе?“ — „Могу и тако; све знам; радим као кад сам био млад, све боље и боље; а очи ми се одмарају, и отворим их само пред вече, малецно, да ми не буде жао, ~~мало после~~, и ви ћете сви да их затворите и да се одмарате... Како да вам то објасним, ето, ја сам потпуно спреман да ослепим“. — И ослепео је. Али је даље

радио, и мир га није напуштао. А дрво, откад га је само рукама ценио и радио, постало чудновато. И сасвим једноставни купци запажали су да је кади-фасто по површини, и чисто топло. И то је сад постала мајсторова амбиција и радост; „моја нова фирма“, говорио нам је. И заиста, мајстор је отада био све више уметник. Дрво му се дало са једном својом тајном, и столар је носио велику победу у свом бићу. Заборавио је своју некадашњу појаву; није ценио ни рад свој ни себе према неком узорку из изгубљеног живота, него само из новостеченог.

Варамо се о туђем страдању и онда кад га ценимо као друштвено унижење и искључење. Колико је велика била заблуда наша, људи из оног малог града, и у другом једном случају, кад смо ценили несрећу познаника одведеног у апс за кривицу коју је он одрицао, неки суграђани веровали у њу, а већина остајала у ставу неодређеном. Кад је напослетку клеветник признао истину, и сва варошица ударила у весеље, изненадише нас мирно држање бившег апсеника, и још више писмо његово једном пријатељу: „Изгубио сам сад нарочити однос према ~~другу~~, чије сам покајање свом душом очекивао; ~~према апсанцији~~ и једном сапатнику у апсу који су веровали у моју невиност као у светињу, и волели ме као болесно дете, ~~и~~ сад ми је тако као да сам изгубио најбољи део свог живота, и улазим у ситно и празно.“ Које чудно изравнање је било досуђено том страдалнику, и како га је он високо ценио!

Људи страдални, као оне биљке које у сутон или у зору морају да окрену главе у одређеном правцу, бивају обрнути у други један свет, у друго гледање. Спочетка, човек се осећа као осуђен, боли га да изгуби онај првашњи свет, и у њему неку своју каријеру. Наступају изравнања. Она воде кроз тежак процес сад јачања сад одумињавања бола, али свршавају са преображењем човека, са упрошћавањем његова живота у смислу духовне надмоћи. Прикивање човека за страдање носи собом неминовно најважније изравнање: живљи покрет у пространој ирационалној слободи која је скривена у сваком човеку, као што је скривена на дну, или у понору из којег је свет произишао — а у тој слободи закључују се све могућности. Из те слободе, како је раније речено, страдални људи потежу некада у зло; али из те слободе, која је старија од природе и над природом, може да дође тајна могућност која покаже како кроз страдање води пут у нестрадање. Изравнања смире у човеку природу, и доносе нове могућности рада и радости. Преображен страдалник гледа са критиком, са супериорношћу у своја ранија стања. Онај сле-пи столар, давно мртав, живи још у ~~својим~~ његовим суграђанима као пример надвишавања просечног живота. Често нам је говорио: „Верујте ми, у овом мом страдању ја сам се одморио од ранијег мог живота, који је такође био страдање, чини ми се и горе од овога“.

Исидора Секулић

Једно дана

мисли